

OLIV TA'LIMDA IQTISODIY JINOYATLARNI OLDINI OLISHNING AYRIM DOLZARB MASALALARI

TDIU. Kafedra mudiri Tursunov Bobur
2-kurs magistranti Begmatova Dildora

Annotatsiya

Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimi va uning iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashga qaratilgan mexanizmlari, oliy ta'limga iqtisodiy jinoyatlarning salbiy ta'siri va ularni oldini olish istiqbollari o'ld tahlillar olib borilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, iqtisodiy jinoyat, korrupsiya, neopotizm, axloq kodeksi, halollik vaksinasi, odob-axloq qoidalari.

Abstract

This article analyzes the higher education system and its mechanisms aimed at combating economic crimes, the negative impact of economic crimes on higher education and the prospects for their prevention.

Key words: higher education, economic crime, corruption, neopotism, code of ethics, honesty vaccine, rules of etiquette.

Oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish mexanizmlarini o'rganish uchun eng avvalo iqtisodiy jinoyatlar tushunchasini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Shu sababli eng avvalo iqtisodiy jinoyat tushunchasiga turli manbalardagi ta'riflarni ko'rib chiqamiz.

Iqtisodiy jinoyatlar - milliy iqtisodiyotga, uning tarmoqlari yoki sohalariga ziyon yetkazadigan yoki ziyon yetkazishi mumkin bo'lgan va jinoyat qonunida nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik). Bunday jinoyatlarning sodir etilishi natijasida jamiyat, jamoat birlashmalari yoki ayrim fuqarolarga moddiy ziyon yetkaziladi, jamiyatning iqtisodiy negizlariga tajovuz qilinadi⁴⁴.

Yaqin vaqtgacha "iqtisodiy jinoyatchilik" atamasi sovet adabiyotida faqat burjua jamiyatini tavsiflashda qo'llanilgan. Bugungi kunda ular ijtimoiy - iqtisodiy va huquqiy muammolarni va mamlakatimizni o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar olib borgan olimlar tomonidan keng qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, bu tushuncha adabiyotda hali keng aniqlanmagan.

⁴⁴ O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

Ko'pincha "korrupsiya" tushunchasi nashrlari iqtisodiy jinoyatchilikning sinonimi sifatida qaraladi. Darhaqiqat, bu hodisalar o'rtasida juda ko'p o'xshashliklar mavjud, chunki ikkalasi ham genetik jihatdan mavjud iqtisodiy munosabatlar bilan bog'liq. Shu bilan birga, ularni aniqlash mumkin emas, chunki ular ijtimoiy va huquqiy tabiati bilan bir-biridan farq qiladi.

Rivojlangan kapitalistik mamlakatlarda "iqtisodiy jinoyatlar" tushunchasi norasmiy, davlat moliyaviy nazorati va iqtisodiy faoliyatni soliqqa tortishdan yashiringan degan ma'noni anglatadi. Odatda bunday faoliyatning quyidagi maqsadlari ajratiladi:

- qonuniy ish joyida noqonuniy qo'shimcha ish;
- ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida noqonuniy xususiy tadbirkorlik;
- pul, pora, korrupsiya va boshqalar. tijorat operatsiyalarida;
- giyohvand moddalar va boshqa taqiqlangan tovarlarni ishlab chiqarish va tarqatish va boshqalar.

"Iqtisodiy jinoyatchilik" - deganda moliyaviy foyda olish uchun sodir etilgan noqonuniy faoliyatning keng doirasi tushuniladi. Ushbu jinoyatlar jismoniy shaxslar, korxonalar yoki uyushgan jinoyatchilik guruhlaridan sodir etilishi mumkin va turli xil firibgarlik, o'g'irlik, pul yuvish, poraxo'rlik va korrupsiyani o'z ichiga olishi mumkin⁴⁵.

Iqtisodiy jinoyatlarning ayrim misollariga soliq to'lashdan bo'yin tovlash, piramida sxemalari, kiberjinoyatchilik, shaxsni o'g'irlash va qimmatli qog'ozlarni firibgarlik kiradi. Ushbu jinoyatlar jismoniy shaxslar, korxonalar va umuman iqtisodiyot uchun jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, bu esa moliyaviy yo'qotishlarga, obro'siga putur etkazishga va jamoatchilik ishonchining pasayishiga olib keladi.

Hukumatlar va huquqni muhofaza qilish idoralari iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish, aniqlash va jinoiy javobgarlikka tortish bo'yicha turli choralarni ishlab chiqdilar. Ushbu chora-tadbirlarga qonunlar va qoidalar, moliyaviy nazorat, korrupsiyaga qarshi siyosat va sud-buxgalteriya hisobi va ma'lumotlarni tahlil qilish kabi tergov usullari kiradi.

Iqtisodiy jinoyatchilikning oldini olish samarali ijro etish, jamoatchilikni xabardor qilish va axloqiy biznes amaliyotlarini birlashtirishni talab qiladi. Shaffoflik va

⁴⁵ https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/2021-Corruption-and-economic-crime_final.pdf

hisobdorlikni targ'ib qilish orqali kompaniyalar va shaxslar iqtisodiy jinoyatchilik xavfini kamaytirishga va o'zlarini moliyaviy va huquqiy majburiyatlardan himoya qilishga yordam beradi.

“Oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatchilik” deganda akademik muassasalar doirasida sodir etilgan firibgarlik va noqonuniy faoliyat tushuniladi. Bu o'g'irlik, poraxo'rlik, o'g'irlik va korrupsiya kabi keng ko'lamli faoliyatni o'z ichiga olishi mumkin⁴⁶.

Oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatchilikning keng tarqalgan shakllaridan moliyaviy firibgarlik, bu mablag'larni o'zlashtirish yoki moliyaviy yozuvlarni qalbakilashtirishni o'z ichiga olishi mumkin. Bu muassasaning turli darajalarida, alohida professor-o'qituvchilar yoki xodimlardan yuqori darajadagi boshqaruvchilarga qadar sodir bo'lishi mumkin.

Oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatchilikning yana bir shakli akademik firibgarlik, plagiat, tadqiqot ma'lumotlarini uydirma qilish va imtihonlarni aldash kabi faoliyatni o'z ichiga oladi. Ushbu tadbirlar ilmiy darajalar va tadqiqotlarning yaxlitligini buzishi mumkin, bu esa shaxs uchun ham, muassasa uchun ham obro'ga zarar etkazishi mumkin.

Akademik firibgarlik - iqtisodiy jinoyat kabi akademik faoliyat bilan bog'liq turli xil qonunbuzarliklarni o'z ichiga olib plagiat, uydirma yoki soxtalashtirish tadqiqot ma'lumotlari va ekspertiza firibgarligini ifodalaydi. Akademik firibgarlik ishtirok etgan shaxs uchun ham, umuman akademik hamjamiyat uchun ham jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Akademik firibgarlikning quyidagi salbiy ta'sirlari bor:

Birinchi, akademik firibgarlik bunday qonunbuzarlikka aloqador shaxslar va muassasalarning obro'siga putur etkazishi mumkin, bu esa ishonch va ishonchni yo'qotishiga olib keladi.

Ikkinchi, akademik firibgarlik bunday qonunbuzarliklarga aloqador shaxslar va muassasalar uchun mablag' yo'qotilishiga olib kelishi mumkin, chunki moliyalashtirish agentliklari akademik firibgarlik bilan bulg'angan deb hisoblangan tadqiqot loyihalari va dasturlarini qo'llab-quvvatlashlari mumkin.

⁴⁶ Harahap, L., & Isgiyarta, J. (2023). Corruption and Fraudulent Activities in Higher Education: A Study of Literature. *Jurnal Manajemen (Edisi Elektronik)*, 217-237.

Uchinchidan, akademik firibgarlik umuman akademik hamjamiyatning yaxlitligini buzishi mumkin, bu esa akademik tadqiqotlar va stipendiyalarning ishonchliligi va asosliligiga ishonchni yo'qotishiga olib keladi.

To'rtinchidan, huquqiy oqibatlar: akademik firibgarlik bunday qonunbuzarlikka aloqador bo'lganlar uchun huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, jumladan jarimalar, sanksiyalar va hatto jinoiy ayblovlar.

Beshinchidan, akademik firibgarlik talabalarga, ayniqsa akademik firibgarlikdan beixtiyor ta'sir qilishi mumkin bo'lganlarga, masalan, soxta tadqiqot ma'lumotlariga yoki o'z tadqiqotlarida plagiat ishlariga tayanishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Umuman olganda, akademik firibgarlik jiddiy masala bo'lib, u shaxslar, muassasalar va umuman akademik hamjamiyatga sezilarli salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Akademik firibgarlikning oldini olish va ularni bartaraf etish choralari ko'rish, shu jumladan samarali siyosat, protseduralar va ta'lim dasturlaridan foydalanish muhimdir.

Moliyaviy va akademik firibgarlikdan tashqari, korrupsiya va poraxo'rlik oliy o'quv yurtlarida, xususan, xaridlar va pudrat jarayonlari bilan bog'liq holda ham sodir bo'lishi mumkin. Bu xizmat yoki malakaga emas, balki noto'g'ri mulohazalar asosida shaxslarga yoki tashkilotlarga shartnomalar yoki lavozimlarni berishga olib kelishi mumkin.

Oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatchilikning oldini olish kuchli yaxlitlik va axloqiy xulq-atvor madaniyatini, shuningdek samarali nazorat va boshqaruv mexanizmlarini talab qiladi. Bunga moliyaviy menejment va akademik yaxlitlik bo'yicha aniq siyosat va tartiblarni o'rnatish, tegishli ichki nazoratni amalga oshirish va o'qituvchilar, xodimlar va ma'murlarning o'z harakatlari uchun to'g'ri o'qitilishi va javobgar bo'lishini ta'minlash kiradi. Shuningdek, u barcha institutsional operatsiyalarda oshkoralik va ochiqlikni targ'ib qilishni va gumon qilingan iqtisodiy jinoyatlar to'g'risida xabar berish va tergov qilish uchun samarali kanallarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Oliy ta'limdagi korrupsiya akademik yoki ma'muriy faoliyatda ortiqcha afzalliklarga ega bo'lish uchun kuch yoki ta'sirdan suiiste'mol qilishni anglatadi. U poraxo'rlik, qarindoshlik, o'g'irlik, akademik firibgarlik va ishga qabul qilish yoki lavozimga ko'tarilish jarayonlarida favoritizm kabi turli shakllarda bo'lishi mumkin.

Oliy ta'limdagi korrupsiyaning bir misoli poraxo'rlik, bu yerda shaxslar akademik lavozimlar, kurslar yoki dasturlarga kirish yoki qulay akademik natijalar evaziga pul, sovg'alar yoki boshqa imtiyozlarni taklif qilishadi yoki olishadi. Bu akademik tizimning yaxlitligini buzishi va jamoatchilikning muassasaga bo'lgan ishonchini pasayishiga olib kelishi mumkin.

Yana bir misol qarindoshlik, bu erda shaxslar o'z kuchlari yoki ta'siridan oila a'zolari yoki tanishlariga ishga qabul qilish, lavozimga ko'tarilish yoki boshqa tadbirlarda yordam berish uchun foydalanadilar. Bu malakasiz yoki malakasiz shaxslarni yollash yoki rag'batlantirishga olib kelishi mumkin, bu esa akademik dasturlar va tadqiqotlar sifatiga putur etkazadi.

O'g'irlash va moliyaviy firibgarlik, shuningdek, shaxslar shaxsiy manfaatlari uchun institutsional mablag'larni noto'g'ri ishlatadigan oliy o'quv yurtlarida ham sodir bo'lishi mumkin. Bu muassasaning moliyaviy barqarorligini buzishi va uning obro'siga putur etkazishi mumkin.

Oliy ta'limdagi korrupsiya jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, shu jumladan akademik sifatning pasayishi, jamoatchilik ishonchini yo'qotish va akademik ma'lumotlarning qadrsizlanishi. Oliy ta'limda korrupsiyaning oldini olish kuchli yaxlitlik madaniyatini, samarali boshqaruv va nazorat mexanizmlarini, qarorlar qabul qilish jarayonlarida shaffoflikni talab qiladi. Bunga aniq siyosat va protseduralarni amalga oshirish, akademik qarorlarni qabul qilish jarayonlarining mustaqilligini ta'minlash va barcha manfaatdor tomonlar o'rtasida javobgarlik va axloqiy xatti-harakatlarni targ'ib qilish kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

2. https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/kproducts/2021-Corruption-and-economic-crime_final.pdf

3. Harahap, L., & Isgiyarta, J. (2023). Corruption and Fraudulent Activities in Higher Education: A Study of Literature. *Jurnal Manajemen (Edisi Elektronik)*, 217-237.

4. Yusupov Sh. "Korruptsiyaga qarshi kurashish: ta'lim muassasalarida samarali jihatlar" -

T.: 2019 Adolat, 224bet.

5. Raximova O. "Oliy ta'limda korruptsiyaga qarshi kurashish: mohiyat va tamoyillari" -T.:

2019, O'zbekiston, 156 bet.

6. Kadyrova N. "Korruptsiya muammosini hal qilish" -T.: 2018, Yangi asr avlodi, 188 bet.

7. Abdullaev A. "Oliy ta'lim muassasalarida korruptsiyaga qarshi kurashish: nazariya va amaliyot" -T.: 2018, Ensiklopediya, 122 bet.

8. Mukhitdinova A. "Oliy ta'limda korruptsiyaga qarshi kurashish: ilmiy yondashuvlar va amaliy usullar" -T.: 2018, O'zbekiston, 241 bet.